
START
START MAGAZIN • 16.09.1989. • CIJENA 25.000 DINARA
VUK
DRAŠKOVIĆ

JUGOSLAVIJA U SJENI NOŽA

Razgovor s piscem kontroverznog romana »Nož« – prodanog dosad u 250.000 primjeraka, čiji je nedavni intervju švedskoj televiziji izazvao politički skandal – o Titovim historijskim greškama, nepravednom položaju Srbije u socijalističkoj Jugoslaviji, o genocidu Hrvata nad Srbima u dva svjetska rata i o Srbiji »do iznad Šibenika«. Je li posrijedi samo šovinističko i antikomunističko ludilo ili ludilo u kojemu ima sistema?

RAZGOVARAO: DARKO HUDELIST **SNIMIO: ROBERT RAJTIĆ**

Svjesni smo da bi zbog ovog intervjua s beogradskim književnikom Vukom Draškovićem »Start« opet mogao doći pod udar kritike, a možda i javnog tužilaštva, ali i pored opasnosti od još jednog suočavanja sa čitavim nizom različitih neugodnosti, odlučili smo, ne sumnjajući u kontroverznost i »zao duh« tog napisa, da ga objavimo u integralnoj verziji. Objavljujemo, dakle, Draškovićeva razmišljanja i ocjene, jer nam se čini da oni nipošto nisu samo izraz političkog raspoloženja pojedinca nego, koliko se može suditi po mnogobrojnim napisima u štampi i po brojnim knjigama koje izlaze u Srbiji, odražavaju i shvaćanja širih društvenih slojeva, osobito među humanističkom inteligencijom. Stavovi s kojima se susrećemo u ovom intervjuu već su prije iznošeni na različitim tribinama, no u posljednje doba sistematično u Francuskoj 7, na sastancima novosadske »Jugosolidarnosti«, u intervjuu »Il Tempu« Dobrice Ćosića, posljednjem intervjuu Antonija Isakovića, itd. Sve te tek usuputno izrečene stavove samo je uporni i analitični čitalac mogao sklopiti u cjelovitu sliku – zastrašujući poziv na međunacionalni sukob, prekrajanje republičkih granica, beskrupulozni napadi na Josipa Broza Tita, krivotvorenje povijesnih činjenica... U Draškovićevu intervjuu je sve to na jednom mjestu, kao da je i rađeno kao strategija iz jednoga centra. Drašković u svojem intervjuu iznosi političku platformu u kojoj su elaborirane, već spomenute, tek nabacane teze iz Francuske 7, Ćosićevih i Isakovićevih intervjua, sa sastanaka »Jugosolidarnosti«... U času kad je intervju nastajao teško je bilo anticipirati širinu intelektualnih slojeva čijih je teza on glasnogovornik i prodrijeti u cjeloviti *background* teza koje se elaboriraju. Danas, pošto je za vrijeme dok je bio pripreman mnogo toga rečeno, jasnija je i ta pozicija ovoga intervjua.

Koji su, zapravo, glavni pravci Draškovićeva, i ne samo njegova, žestokoga, neprikrivenog udara? To su: »detitoizacija« Jugoslavije, postavljanje takozvanog srpskog pitanja u najradikalnijem i najekstremnijem obliku, destrukcija cjelokupne historijske baštine KPJ i SKJ, reafirmacija državnog uređenja Kraljevine Jugoslavije, teritorijalna ekspanzija Srbije – sve do šibenskoga zaleđa i Karlovca – te optuživanje hrvatskog naroda za genocid nad Srbima u oba svjetska rata i njegovo dvokratno prebacivanje iz tabora poraženih u tabor pobjednika. Sasvim je jasno da je riječ o diskursu koji kao krajnju konzekvencu ima sijanje nacionalne mržnje, otvoreno poticanje na hrvatski odnosno srpski šovinizam, iracionalni nacionalni revanšizam, a to je sve zasnovano nerijetko na historijskim falsifikatima i naprosto neistinama. Pa ipak, najteže optužbe uperene su protiv Josipa Broza Tita kao one ličnosti koja je, tvrdi se, svojom boljševičkom koncepcijom uređenja zemlje i tradicionalnim kominternovskim odnosom prema staroj Jugoslaviji kao tamnici naroda, nametnula Srbiji i srpskom narodu potpuno neravnopravnu poziciju u novoj, socijalističkoj, Jugoslaviji. Nismo, doduše, navikli da o Titu u našoj zemlji slušamo ovako negativne historijske i političke ocjene, koje ponekad graniče s neukusom, ali ih i pored toga publiciramo, naprosto zato što bismo smatrali licemjernim prešućivati odviše dobro poznatu činjenicu da su one dio naše političke stvarnosti s kojim se moramo suočiti i koji ne mogu suspendirati nikakve zakonske odredbe o zaštiti imena i djela Josipa Broza Tita.

Pa, kad je već ovako očito da se stavovi izneseni u ovom intervjuu iz temelja razlikuju od onih koje redakcija promovira na svojim stranicama, protiv kojih se čak štaviše čitavom svojom koncepcijom lista suprotstavlja, zašto smo, ipak, odlučili objaviti ovaj intervju. Dugo smo premišljali i međusobno, na sastancima redakcije, polemizirali treba li ovaj intervju, unatoč svemu, objaviti ili ne. Moralna dilema s kojom smo se suočili nije bila jednostavna. Hoće li razgovor s Vukom Draškovićem, umnožen na stranicama »Starta« u gotovo sto tisuća

primjeraka, biti protumačen politički nepromišljenim i neodgovornim činom u prilog još jačem poticanju nepovjerenja, pa i mržnje, između naša dva najbrojnija naroda ili će se, što upravo priželjkujemo, doživjeti kao posljednja opomena demokratskoj javnosti pred sve bučnijim i beskompromisnijim nacionalistima različitih provenijencija, prisutnima na našoj političkoj sceni, koji svojim sistematskim istupanjima i akcijama dovode pod znak pitanja i samu egzistenciju naše zemlje? Hoće li, drugim riječima, Draškovićevi odgovori (kao i neka njegova pitanja) biti samo neželjenim dodatnim poticajem našim tekućim nacionalnim netrpeljivostima ili će, naprotiv, svojom vehemencijom i silovitom *Sturm und Drang* intonacijom odigrati nesumnjivo dobrodošlu i pozitivnu ulogu katalizatora kolektivnog otrežnjenja usred pakla prijetećih »etničkih« antagonizama? Gdje smo i kada smo više u pravu: kada publiciramo nešto za što smatramo da ne treba kriti od javnosti, to više što je stvarnost u kojoj živimo, nažalost, još dramatičnija od vlastite slike u medijima, ili kad isto to prešućujemo u ime tobožnjega političkog oportuniteta i privrženosti dobrom oprobanom načelu *quieta non movere*?

Nedvojbeno je da će stavovi Vuka Draškovića, izneseni ovako kondenzirano i na jednom mjestu, izazvati šok kod većine čitalaca. Moramo, stoga, ponovo reći da su sve glavnije teze koje se dotiču u ovom intervjuu na podjednako radikalan način već više puta i na više mjesta bile formulirane, osobito u srbijanskim medijima. Dovoljno je prisjetiti se knjiga, članaka i intervjua Dobrice Ćosića, Koste Čavoškog, Matije Bećkovića i drugih najuglednijih srpskih pisaca i humanističkih intelektualaca. No ipak, dok su njihovi stavovi, pojavljujući se pojedinačno i sukcesivno, mogli još djelovati neobavezno i relativistički, ovdje, formulirani na jednom mjestu, oni poprimaju razgovijetne obrise jednog nacionalističkog programa, u kojem su sadržani podjednako i ciljevi i sredstva. U neka bismo se druga vremena, vjerojatno, skanjivali da objavimo ovakav tekst, opravdano se bojeći da ne potpadnemo pod udar zakona zbog »uznemiravanja javnosti«; sada, naprotiv, smatramo da bi neobjavljivanje ovakva intervjua bilo, u najmanju ruku, neodgovorno i djetinjasto zabijanje glave u pijesak i, prema tome, nekorektno prema toj istoj javnosti (nezavisno od toga što se čak i sama »javnost« odnedavno radikalno izmijenila). Naša je, učinilo nam se, moralna obaveza bila ukazati i na činjenicu da se još donedavno, ponegdje u Jugoslaviji, na »nepostojeći Memorandum SANU« reagiralo sa sarkazmom, a danas je on postao temeljem srbijanske dnevne politike. Smijemo li jednako postupiti sa stavovima istaknutih srpskih intelektualaca iznesenih u ovom intervjuu, smijemo li ih prešutjeti? Hoće li naša šutnja o njima učiniti da ti stavovi prestanu postojati? Smijemo li danas šutjeti o nečemu što se legalno iznosi kao politička platforma u SR Srbiji, kad nam to, budući da već imamo iskustvo Memoranduma SANU, za možda godinu dana može postati politički realitet?

Čini nam se, ukratko, sljedeće: došli smo već dotle da i bez posebnog naglašavanja može biti jasno kako objaviti nešto u štampi ne znači nužno i slagati se s time, ali znači afirmiranje demokratskog zahtjeva da moramo naučiti živjeti u susjedstvu s ljudima s kojima se nimalo ne slažemo i kojima moramo pružiti svaku mogućnost da izraze svoje neslaganje s nama. Da intervju s Vukom Draškovićem nismo objavili mi, objavio bi ga, sasvim sigurno, za mjesec, dva ili tri, netko drugi, možda čak u još žešćem izdanju. A kad je tako – smatramo – bolje je odmah sada. Za što, naravno, svjesno preuzimamo svoj dio društvene i političke odgovornosti.

»Nema više uzmicanja! Crnogorska i jugoslovenska birokratijo, dobro me čujte: objavljujemo vam rat do istrebljenja. Namnožili ste se kao guba: počev od preduzeća, SIZ-ova, privrednih komora, državnih organa i ne znam čega sve ne. Uzaludna su bila naša upozorenja i vapaji, vi ste bili gluvi za njih. Uzimali ste sebi za pravo da odlučujete kolika će biti vaša zahvatanja iz privrede od teško zarađenog radničkog dinara. Prepuniste mješinu grijeha! Mi, topioci, jamski radnici, tekstilci, livci, lučki i šumski radnici, i da ne nabrajam dalje, iz čitave Crne Gore, poručujemo vam sa ovog mjesta: gladni smo!«

Šetao sam toga osunčanoga nedjeljnoga prijepodneva, 21. kolovoza, prenapučenom budvanskom rivijerom, promatrajući pomalo zatečeno i začuđeno napeta, duboko zamišljena lica polugolih kupača okupljenih po grupama oko svojih tranzistorskih prijemnika iz čijih je membrana u zaglušujućim talasima treštao poneseni vokal govornika *ad hoc* Aleksandra Roganovića, koji je u ime nikšićkih željezaraca upravo pozdravljao okupljene mase na tamošnjem takozvanom protestnom mitingu protiv siromaštva. Sjede nepomično jarkim kolovoskim suncem iscrpljena gola tjelesa naokolo svojih minijaturnih aparata u dubokoj koncentraciji slušanja izravnog prijenosa »svojevrsne manifestacije nezadovoljstva naroda ukupnim stanjem u zemlji, a posebno sve izrazitijim siromaštvom sa kojim se suočava ogroman broj radnika, penzionera i nezaposlenih mladih, školovanih ljudi« (kako je sutradan pisalo u titogradskoj »Pobjedi«), a na istoj plaži, na jedva zamjetljivoj udaljenosti od šutljivih, smrtno ozbiljnih radioslušatelja, lijeno i ravnodušno protežu se na svojim mekanim gumenim jastucima i madracima druge skupine turista, očigledno inostranaca, kojima po svemu nije jasno što se oko njih danas događa i zašto se odjednom toliki broj radio-aparata oglasio takoreći do daske. Ljeto je i nedjelja je i miting je, tamo u Nikšiću, a ovdje, u Budvi, u samom središtu crnogorskog primorja, na šljunkom posutom kupalištu, prati se disciplinirano posredstvom bežične veze uzbudljivi tok antibirokratskog narodnog skupa te tako morskom obalom ozdvanjaju ekstatični poklici i parole sa veličanstvenog mitinga, stapajući se sa pljuskom vode i galamom za taj neosporno značajan politički događaj očito nezainteresiranih kupača u nesvakidašnju egzotičnu zvučnu cjelinu.

»Da, dobro ste čuli, u socijalističkoj Jugoslaviji, narod je gladan! Skoro pola vijeka od posljednjeg rata, na ovim prostorima, u zemlji velikog Njegoša, osiromašismo do prosjačkog štapa! Osiromaši zemlja koja je prema mnogim mišljenjima danas mogla biti rame uz rame po nacionalnom dohotku sa visoko razvijenima. Ali, nećemo više! Bijeda nas tjera na to! Poručujemo sa ovoga mjesta opštinskim birokratijama: ne možete spavati mirno, kucaćemo i na vaša vrata! I mi radnici gorak lijek za gorku ranu imamo!«

On, slavni potomak srpske obitelji Drašković, kolonizirane poslije rata iz zavičajne brdovite istočne Hercegovine u Vojvodinu, u Banat, nedaleko od jugoslavensko-rumunjske granice, gdje se u Međima rodio negdje krajem studenoga 1946, ne zna se sasvim pouzdano kojega datuma, ali otac je, kao partizan, prijavio matičaru da je rođen upravo na Dan Republike, 29. studenoga, danas jedan od najčitanijih i najkontroverznijih srpskih pisaca, čiji se drugi i najpoznatiji roman »Nož« prodao dosad u fantastičnih 250.000 primjeraka, 43-godišnji Vuk Drašković nije toga euforičnoga nedjeljnoga kolovoskog prijepodneva slušao prijenos mitinga, kao velika većina Crnogoraca, nego je u svojoj budvanskoj vikendici, kilometar ili dva udaljenoj od plaže, opružiši se krajnje opušteno na kanapeu ispred »Sonyeva« portabl-televizora, odmarao svoju još ne sasvim zaliječenu nogu, nastradalu sredinom ljeta u teškoj saobraćajnoj nesreći, u kojoj je on prošao još kako-tako, žena, začudo, bez i najmanje ozljede, dok se njihov *peaugeot*, u sudbonosnome sudaru s tegljačem, pretvorio na licu mjesta u beznadno žalosnu hrpu gvožđa. Pravnik po struci, nekadašnji studentski prvoborac iz 1968, Tanjugov dopisnik sa juga Afrike i savjetnik za štampu predsjednika Saveza Sindikata Jugoslavije Mike Špiljaka, u osamdesetima autor eseja »Ja, malograđanin«, romana »Sudija«, »Nož«, »Molitva« (u dva toma) i »Ruski konzul«, zbirke polemika »Odgovori« i zbirke javnih istupa i tekstova objavljenih u inozemnoj štampi »Kojekude Srbijo«, od koje je kolekcije sav honorar poklonio za izgradnju Hrama Svetog Save u Beogradu, ispitivao me odmah po mome dolasku pomalo nepovjerljivim i tajanstvenim pogledom što se skrivao ispod gustih crnih metličavih trepavica, sa sjajnom dugom kosom i bradom upečatljivo sjedinjenih u lik mističnog intelektualca, koji po mnogo čemu podsjeća na ovozemaljsko izdanje Isusa Krista. Da imam čast porazgovoriti se s jednim od najljućih »srpskih nacionalista« i »elemenata ekstremne građanske desnice«, to su od predmeta prisutnih u središnjoj prostoriji prizemlja kućedomaćinova ljetnikovca sugerirali jedino kalendar s Njegoševim likom, ovješen na zid nasuprot kanapeu, jedna minijaturna srpska nacionalna zastava (»bez socijalističkih znamenja«) i nekoliko audio-kaseta, a bogme i jedna video-vrpca, sa snimkama srpskih narodnih guslača.

● Vas, Draškoviću, smatraju za jednoga od najradikalnijih i najkontroverznijih predstavnika novije srpske i beogradske inteligencije, što se nedvojbeno pokazalo, pored ostaloga, i prigodom vašega nedavnoga istupa u Stockholmu, kada ste u svibnju o.g. zajedno sa svojim kolegom Milanom Komnenićem, dali neobično žestoko intoniran intervju novinarima švedske radio-televizije, ne poštedjevši tom prilikom ni ličnost Josipa Broza Tita. To nas je i ponukalo da ovaj razgovor (prvi, kada ste vi u pitanju, za jedno »Vjesnikovo« izdanje) vodimo ponajprije kao razgovor o Titu, koji je u novije doba sve češće izložen oštrim i neumjerenim osporavanjima, ne samo s vaše strane. Za početak, bilo bi, vjerujem, uputno i poželjno, a ne samo protokolarno konvencionalno, da čujemo i od vas, dakle iz prve ruke, kako je uopće došlo do vašega pojavljivanja pred kamerama švedske televizije i kakav je sada, s određene vremenske distance, vaš odnos prema aferi koja se iz toga stvorila.

DRAŠKOVIĆ: Moj kolega Milan Komnenić i ja dali smo pomenuti intervju 1. maja u pravoslavnoj crkvi »Sveti Sava« u Štokholmu, gde smo imali književno veče. Intervju je pravljen za švedsku televiziju, za program za Jugoslovene. Pošto je urednik Miodrag Cvetković imao tada nogu u gipsu te nije mogao doći da lično obavi razgovor, zamolio je novinara Lazarevića (kojemu sam zaboravio ime) da ga zameni, a Lazarević je našao snimatelja. I intervju je napravljen, ali ja sam tek ovih dana doznao da nikada nije bio emitovan na tom programu za Jugoslovene, nego je premijera bila 3. avgusta uveče u emisiji »Spektar« zagrebačke televizije. Dakle, zagrebačka televizija pribavila ga je bez znanja švedske televizije, pre nego što ga je ona emitovala, a naročito bez ikakvoga moga, kao ni Komnenićevoga, znanja i saglasnosti. U civilizovanom svetu takav je postupak kriminalan i oštećenome, pokradenome, sleduje pravično obeštećenje. Prekjuče (18. kolovoza – op. p.), Komnenić i ja poslali smo pismo direktoru i glavnom i odgovornom uredniku Televizije Zagreb, tražeći novčano obeštećenje: svakome po 60 milijardi starih dinara, ukupno 120 milijardi, s tim da se taj novac uplati na žiro-račun skoro osnovanoga srpskog kulturnog društva »Zora« iz Knina, čiji se predsednik i mnogi članovi nalaze trenutno u hrvatskim zatvorima. Toliko o tom intervjuu, a pošto vi sada hoćete njegov nastavak – da pričamo o titoizmu i o mojem odnosu prema Josipu Brozu – onda ja moram da razmislim. Prvo, vi dobro znate da je Josip Broz zaštićen specijalnim zakonom. Građanima Jugoslavije naprosto je naređeno da o tom pokojniku govore samo najbolje. Drugo, apsolutno vas uvažavajući, nemojte mi zameriti što imam izvesnu rezervu prema vašem odabiru mene za sagovornika i pogotovo prema odabiru teme ovoga razgovora. Postoji negde neka sumnja da u pozadini ne stoje samo žurnalistički motivi i pobude! Tako mislim nakon 9. jula ove godine, kada su mnogi hrvatski novinari sjajno odigrali dvostruku žurnalističko-isleničku ulogu u Kninu i na dalmatinskom Kosovu. Toliki Srbi bili su pohapšeni i osuđeni na osnovu prijava novinara, fotoreportera i televizijskih snimatelja! Demokratskoj Evropi pokazano je kako demokratska Hrvatska hita u tu Evropu i kako pravno i civilizovano urazumljuje i prevaspitava vizantijske i staljinističke Srbe! Tako je to ispalo. Prema tome, Josip Broz je zaštićen zakonom, valjda jedinstvenim te vrste u svetu, i kako onda da razgovaramo? Ipak ćemo da razgovaramo – bez obzira na zaprečenje i verovatnu sankciju. Ja ne mogu da budem onakav kakvi su bili rimski senatori u Kaligulino doba, koji su Cezarova konja držali za svoga kolegu senatora, jer je naprosto tako bio naredio Kaligula jednim specijalnim zakonom. Počnimo ovaj razgovor i provocirajte me slobodno da kažem, kao u onoj basni, ono što se reći ne sme: »U cara Trojana kozje uši!« No, insistiram – to je moje pravo – da se razgovor ne skraćuje i da bude objavljen onako kako ga budem autorizovao, ekavicom i srpskom jezičkom varijantom.

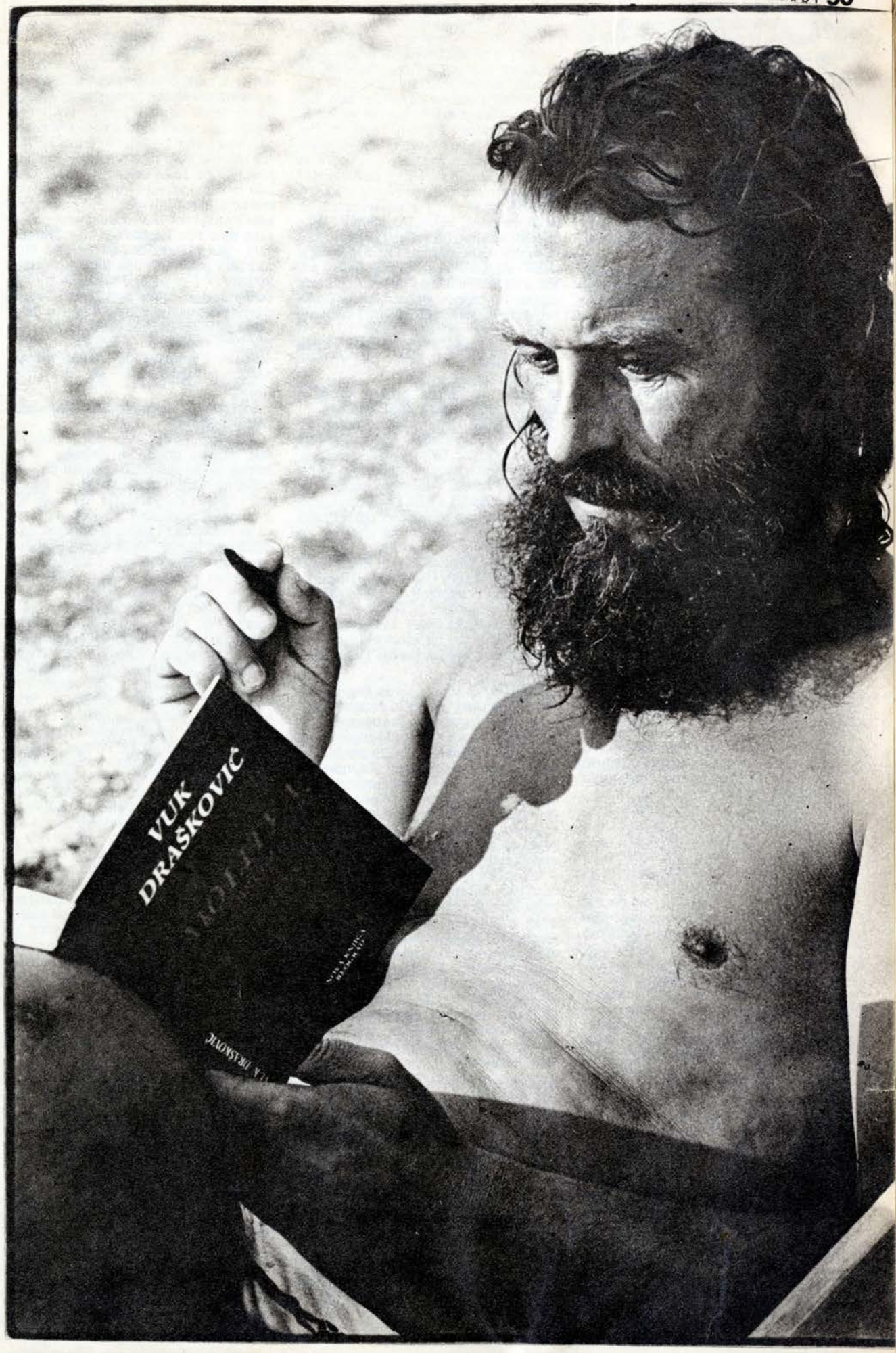
● Budite uvjereni da će svi vaši uvjeti u potpunosti biti ispunjeni, a u to da ću vas u toku dijaloga pokušati isprovocirati doista ne biste trebali sumnjati. Ipak, na samome početku radije bih vam pomogao, ne bi li ste se pomoću jedne na prvi pogled banalne reminiscencije sasvim opustili, kako biste kasnije na mnogo ozbiljnija pitanja odgovarali sasvim slobodno i nesputano. I vi

ste, naime, nekada davno, prigodom svečanog primanja u Savez pionira, prisegnuli Titu da ćete vjerno služiti njemu i čitavoj našoj domovini i svim njenim bratskim narodima. Kako povezujete svoj odnos prema Titu u tim vremenima, kada ste nosili crvenu maramu i plavu kapu s petokrakom i Titovom značkom, sa svojom današnjom pozicijom? Vi ste se nedvosmisleno deklarirali kao antititoist.

DRAŠKOVIĆ: Pošao sam u školu sa šest godina i u tome svom selu, u Slivljima, u učionici, zatekao dve velike zidne slike. Ispod jedne pisalo je »Maršal FNRJ Josip Broz Tito«, a ispod druge »Đuro Pucar Stari«. Učitelj je već prvoga dana rekao nama, prvacima, da je naša dužnost da volimo Tita više nego oca i više nego majku. Časovi su počinjali i završavali se s istovetnim pozdravom. Najstariji đak stao bi licem okrenut nama, u stavu mirno, sa stisnutom pesnicom prislonjenom uz čelo, i rekao: »Za domovinu sa drugom Tito naprijed!« Učiteljeva je bila svetinja, a i u mojoj porodici, koja je bila partizanska, nije bilo nikoga ko bi osporio jednu reč učiteljevu, pa čak ni onu da moram voleti Tita više nego oca i majku. Mene je samo zbunjivao onaj drugi, Đuro Pucar-Stari, pošto ispod njegove slike nije pisalo ni ko je on niti ga je učitelj uopšte spominjao. Sećam se, imao sam mõre detinje, šta da radim s njim. Da li da ga volim, koliko da ga volim, kao oca, manje od oca... I tako, u tim velikim nedoumicama osetio sam odbojnost prema toj drugoj slici, jer je bila potpuno nedefinisana.

● Što je za vas onda Tito značio i kakve je asocijacije njegovo ime u vama, kao djetetu, pobuđivalo?

DRAŠKOVIĆ: Mi, naravno, nismo izučavali u školi Bibliju ni Novi zavjet. Bog se nije pominjao. Drugi Bog je postojao. Tito je bio božanstvo. On je bio nešto što moja detinja mašta nije mogla da dokuči: neuništiv, večan... Živeo sam veoma siromašno; od pete godine išao sam u planinu kao čobanin, smrzavao se i sećam se, uvek kada bi mi bilo teško, kada sam se plašio vukova, kada bih se smrzavao od studeni u planini, kada bih ostao gladan, pa jedva čekao veče, u sebi sam pomišljao: »Blago drugu Titu, on ne može biti gladan, njega nikad ne može zaboleti stomak, ne može osećati strah, ne može umreti.« A ljudi su u mom selu umirali. Umro je i moj brat, mlađi od mene, a ja sam plačući za bratom u sebi promišljao: »Blago drugu Titu, on nikada ne može umreti.« Verovao sam da se nešto tako strašno, što se događa drugim ljudima, njemu nikada ne može dogoditi. Imao sam šest godina, kada sam zahvaljujući Štafeti prvi put video automobil i prvi put sišao na cestu. To je cesta koja vodi od Mostara preko Nevesinja i Gacka put Tjentišta. Tada još nije bila asfaltirana. Bio je tamo onaj šoder, ali i takvu cestu, eto, video sam tada prvi put u Životu. Odredili su mi da nosim Štafetu i nešto od toga svog osećanja pripisao sam glavnom junaku »Ruskog konzula« (Draškovićev posljednji roman – op. p.). Jer, kad mi je Štafeta bila predana i kad sam ugledao džip natovaren ljudima i nekim spravama (verovatno su to bili foto-aparati, blicevi, kamere, ne znam šta sve tu nije viselo), pomislio sam da su to mitraljezi, puške, i da moram trčati tako brzo da me auto ne može da stigne. Jer, ako me stigne, sigurno će me ubiti ili pogaziti! Na nogama sam imao opanke od svinjske kože, glatke, izlizane, koji su na moju nesreću strašno klizili po onome šoderu, tako da se tih stotinjak metara,

koliko sam trebao da trčim, učinilo za mene kao večnost. Dotrčao sam do cilja kao bez duše i predao Štafetu, koja mi je ličila na kafeni mlin, ali straha, što sam ga tom prilikom doživeo, godinama se nisam uspeo osloboditi. Znate, Markes na jednom mestu kaže: »Sve što mi se desilo, desilo mi se do osme godine života. Posle toga ništa mi se nije desilo.« A i Branko Ćopić pričao mi je jednom prilikom, koji mesec pre svoje smrti: »Pobogu, Vuče, evo od četrdesetpete živim u ovom Beogradu i ne umem da napišem priču iz beogradskog života, priču sa asfalta; ja sam i dalje u Hašanima pod Grmečom, i dalje me pokreće ono što sam zapamtio u detinjstvu.«

● Vi ste dobar dio svojeg života proveli kao »čovjek u aparatu«. Stoga bi bilo zanimljivo čuti kada su se i kojom prigodom pojavile u vama prve sumnje spram Tita, njegove ličnosti i njegova djela?

DRAŠKOVIĆ: Tu lozinku, taj slogan: »Josip Broz je najveći gorostas i genije koga su imali jugoslovenski narodi u čitavoj svojoj istoriji« – ja sam kao dete, rođeno posle rata, a uz to još i vaspitavano u partizanskoj porodici, ponavljao i u to zbilja verovao. Prve klice sumnje nikle su na studijima u Beogradu i njih sam se u prvi mah bio preplašio, ali produbile su ih batine koje sam dobio u studentskim demonstracijama 1968. No, čim su se stišali uboji i čim je Vođa u svom govoru 9. juna podržao studente, moju svest ponovo će zarobiti idolopoklonstvo i misaona jalovost. Sećam se dobro i do umrlog sata pamtiću tu nedelju, 9. juna 1968. u Studentskom gradu u Boegradu. Neko je verovatno namerno proturio vest da će uveče da govori Tito i da će da osudi studente i naredi vojsci da sa tenkovima krene u Studentski grad. Mi smo, u Akcionom odboru, zasedali, i kao mladi, uspaljeni ljudi, rešili da ako tenkovi krenu, idemo pod njih i na njih. Čak smo se bavili i računicom koliko ima ukupno studenata, koliko imamo rođaka, očeva, majki, sestara, braće, kumova i prijatelja i koliko će ljudi tim našim udesom biti pobunjeno. I zbilja, ne samo ja, svi smo večerali na brzinu, uz veliku tremu. Pojeli smo po pola ili po trećinu porcije i krenuli na igralište pred četvrti ženski paviljon da slušamo govor. Na naše veliko iznenađenje, desilo se nešto sasvim suprotno od onoga što smo očekivali da ćemo čuti: On nas je podržao, dao nam je za pravo. Koji dan pre toga upoznao sam i počeo da izlazim sa jednom studentkinjom, mojom koleginicom sa Pravnog fakulteta, Danicom Bošković. Ona je zajedno sa mnom slušala taj govor i kad se on završio, krenuli smo, onako u oduševljenju, da igramo kozaračko kolo, da pevamo i da kličemo Titu. Povukao sam je i rekao joj: »Idemo u kolo!«, a ona je kazala: »Kakvo kolo, prevario nas je i izigrao!« Pri tom je za njega upotrebila i neku oštriju reč. Rekao sam joj: »Nemoj ti tako o drugu Titu, nego u kolo!« Ona je odgovorila: »Pa biraj sada između njega ili mene; mislila sam da si pametniji, ništa u toj glavi nemaš!« I ja sam, naravno, ostavio nju i otišao za Titom. Kajao sam se dugo zbog toga i dugo sam to ispaštao, četiri ili pet godina. Toliko je vremena trebalo da prođe da bi ta žena pristala da progovori sa mnom reči. Danas ste je upoznali u mojoj kući: to je moja sadašnja supruga. Pokazaće se uskoro da je ona bila u pravu, jer je svega sedam dana nakon tog govora, na Kongresu sindikata, Broz rekao sasvim suprotno: osudio je studente, ali ovaj put onestudente koji su bili smireni i raspušteni, pošto su otišli na odmore. No, ja, hipnotisan i obespamećen, te večeri naprosto nisam mogao razmišljati. Smatram da ne bilo ni Hitlerovog ni Staljinovog ni Brozovog ni Hodžinog ni Mao Ce Tungovog kulta, da milioni, stotine miliona ljudi, nisu bili prethodno obespamećeni. Ja sam bio odličan student, družio sam se već uveliko sa Sokratom, Ničeom, Senekom, Dostojevskim, Berđajevim, ali moja uškopljena pamet nije naprosto bila kadra da nijednu od svetih naredbi o genijalnosti i nepogrešivosti Vođe podvrgne makar i ovlašnoj proveri. To je neverovatno, ali to se, eto, meni desilo. Akademik Gojko Nikoliš, lekar po užoj struci i vrstan intelektualac, kaže u jednom intervjuu da je posle rata, iako lekar, hvatao sebe u mislima da Staljin možda i ne mora nikada umreti. To izgleda smešno, ali ja Gojku verujem, jer sam nešto slično i sam osećao.

● Jeste li ikada posjetili Kuću cvijeća na Dedinju?

DRAŠKOVIĆ: Nipošto.

● Kako ste uopće primili vijesti o Titovoj smrti svibnja 1980. godine?

DRAŠKOVIĆ: Ništa izuzetno osetio nisam. U svakom slučaju nikakvu radost, ali ni utučenost. Tu vest primio sam apsolutno indiferentno. Ali, o vesti o njegovoj teškoj bolesti i operaciji naravno da sam razmišljao i u sebi i sa prijateljima, analizirajući šta će se desiti posle Brozove smrti. Računao sam da gore biti ne može. I mislim da sam bio u pravu.

● Vi ste – tako se barem deklarirate – veliki kršćanin i vjerujete u Boga. Jeste li ikada razmišljali o tome što je Bog imao u računu kad je stvarao ovaj komadić zemaljske kugle koji zovemo Jugoslavijom i što on misli o Jugoslaviji danas, devet godina poslije Titove smrti?

DRAŠKOVIĆ: Mislim da je Bog bio veoma raspoložen i pesnički nadahnut kad je stvarao ovu zemlju. Proputovao sam gotovo ceo svet i mislim da nigde nema tako relativno malog parčeta zemlje koje ima sve najbolje i najlepše. Najlepše more, najlepše žalove i ostrva, najlepšu ravnicu, najlepše planine i kanjone, i na tom najlepšem parčetu sveta verovatno nije slučajno i šav sveta. Sve što razdvaja svet našlo se ovde spojeno: pravoslavlje, rimokatolicizam, islam, jevrejstvo – sve četiri velike monoteističke religije koncentrisale su se upravo na ovome području. Kao da je Bog želeo da baš ovde te četiri velike religije sveta dovede u harmoniju. Na žalost, ustaški genocid i predugo razdoblje titoizma tragično su pomutili te namere. Strah me je da smo nepomirljivo zavađeni.

● No ipak, sve su te različitosti za Titova života, barem onda kada je bio u punoj životnoj kondiciji, vrio sretno, harmonično i spokojno koegzistirale. Vi tako ne mislite?

DRAŠKOVIĆ: Ako bih konsultovao svoje tadašnje razmišljanje, moj odgovor bio bi potvrdan. Ali, ako bismo sada objektivno analizirali čitavo razdoblje titoizma, ostalo bi veoma malo od onoga što vredi istaći i što ne zaslužuje radikalnu kritiku. Jer, Broz slovi – još i danas govori se da o tome pogađanja nema niti sumnje u to sme biti – kao tvorac Jugoslavije, tvorac-rodonačelnik bratstva i jedinstva, voda socijalističke revolucije, prvi pobunjenik protivu Staljina, osnivač i lider pokreta nesvrstanih, proglašenoga za savest čovečanstva... Ima možda tu još sijaset zasluga, ali ovo su one temeljne, one nebeske, u koje se sumnjati ne sme. Međutim, ako nepristrasno, ohlađeno, bez ikakvih ideoloških rovova, predrasuda i predubeđenja sve to analiziramo, doći ćemo do sasvim suprotnih zaključaka. Prvo, nije tačno da je Josip Broz stvorio Jugoslaviju! Jugoslavija je stvorena 1918, a ne ni 1943. niti 1945. Jugoslavija je rezultat prvog svetskog rata i nikla je direktno iz golgote pre svega srpskog naroda i srpske vojske. U Evropi, s izuzetkom podeljene Nemačke, nema nijedne nove države koja je nastala 1945. godine. Posle drugog svetskog rata bilo je samo izvesnih teritorijalnih pomeranja: vaspostavljale su se onedržave koje su stvorene kao rezultat prvog svetskog rata. I da Jugoslavija nije stvorena 1918, sigurno ne bi bila stvorena ni 1943. niti 1945. godine. Prema tome, apsurdno je, istorijski netačno i konačno nepravedno Josipu Brozu pripisivati zasluge tvorca Jugoslavije. Isto tako mislim da je i teza da je on kao vođa revolucije i partije prvi uspostavio i lansirao princip bratstva i jedinstva te ravnopravnosti naroda u Jugoslaviji – na neodrživim nogama.

Možete li tu svoju tvrdnju dokumentirati i dokazati?

DRAŠKOVIĆ: U Kraljevini Jugoslaviji nije bilo, na primer, ni jednoga dokumenta, đačke svedodžbe, napisa na školama, na javnim ustanovama, na ličnim ispravama i na pečatima, koji nije bio dvojezičan, latiničan i ćiriličan, pa čak i na slovenačkom, i koji nije poštovao obe jezičke varijante. Čak se u ideji bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevini i prerevnovalo, a svaka revnost – još je Hristos rekao – ubija i škodi. Toliko se preterivalo da je popisom od 1931. godine (što neobjektivni Hrvati često ističu) Hrvatima bilo zabranjeno da se u popisu deklarišu kao Hrvati. To je tačno, ali zašto se prećutkuje da je tim istim popisom to isto pravo bilo uskraćeno i Srbima, te smo se i mi, Srbi, kao i Hrvati, morali deklarisati kao Jugosloveni? U jugoslovenskoj vojsci pre rata praznovali su se potpuno ravnopravno i katolički Uskrs i katolički Božić, i pravoslavni Uskrs i pravoslavni Božić, i Bajram i Ramazan. Postojale su čak i posebne kuhinje za vojnike muhamedance, što u našoj današnjoj armiji još nije slučaj. Avgusta 1919. godine bila je na Kosmetu osnovana i partija Džemijet, koja je za sve vreme svog postojanja izražavala jedino arbanaške, odnosno šiptarske, interese, a bila je na udaru zakona samo onda kada je interese susedne Albanije pokušala da pretpostavi jugoslovenskim interesima. Pri svakom sreskom sudu na Kosmetu, na Kosovu i Metohiji, pa i u mnogim mestima po Sandžaku, Bosni i Hercegovini, postojao je uz civilnoga sudiju i šerijatski kadija. U Kraljevini Jugoslaviji bilo je, dakle, uvažavano čak i šerijatsko pravo, koje se sada ne uvažava. Lično sam skloniji ovom sadašnjem rešenju, ali vidite koliko je onda o nekim stvarima bilo više vođeno računa nego danas! Na tom Kosmetu, koje je, kako obmanjuje zvanična propaganda, bilo krvavo ugnjeteno i neravnopravno – mislim na Šiptare – za vreme »velikosrpske« Kraljevine Jugoslavije, postojale su i islamske škole. Samo ih je u Kosovskoj Mitrovici bilo trinaest! Šiptari su za vreme Kraljevine Jugoslavije bili predsednici opština, poslanici, oficiri i senatori. Ilustracije radi, od osam predsednika opština u đakovičkom srezu 1940. godine sedmorica su bili Šiptari. Niko Arbanasima nije zalazio u avliju niti im je dirao u veru, obraz i običaje. »Velikosrpska« vlast pribegavala je blagoj prisili samo onda kad Šiptar nije dozvoljavao svojoj deci, posebno ženskoj, da idu u školu. Arnauti su u doba Kraljevine Jugoslavije bili vlasnici bezmalo svih pilana, mlinova, trgovačkih radnji, pekara, hotela i hanova na Kosmetu. A ta, »velikosrpska«, Jugoslavija bila je toliko »velikosrpska« da Srbija nikada za trajanja Kraljevine Jugoslavije nije privredno uspela da dostigne nivo jugoslovenskoga proseka! Dakle, priče o tome da je ideju o nacionalnoj ravnopravnosti, o bratstvu i jedinstvu, lansirala socijalistička revolucija i da je barjaktar te ideje bio Josip Broz – besmislene su. U decembru 1914. godine, kad je Živojin Mišić onim iznenadnim kontraudarom na Kolubari odbacio austronemačke snage i proterao ih iz Srbije, i kad su one bezglavo napustile Beograd, u žurbi nisu uspele da sa dvora u Beogradu skinu tri zastave. Jedna je bila nemačka, druga austrougarska, a treća hrvatska; monarhiji je u svakom slučaju bila neobično stalo do toga da i hrvatsku zastavu istakne kao okupatorsku. Srpska vojska ušla je u Beograd i neko od oficira skinuo je sa dvora sva tri barjaka i bacio ih pod Aleksandrovog Zekana, da ih vrhovni komandant srpske vojske simbolično pregazi. Aleksandar je, međutim, uočio hrvatsku trobojnicu, zaustavio konja i naredio: »Dodajte mi je!« I onda ju je razvio, poljubio i rekao: »Ovo nije okupatorska zastava, nego zastava naše braće Hrvata, sa kojima ćemo, ako Bog da, da se ujedinimo u istoj državi.« Konj je tako prešao preko one dve strane zastave, ali ne i preko hrvatske. Pa šta je to nego nekakva ideja o bratstvu i jedinstvu? Uopšte tvrditi da nije bilo ni morala ni ljubavi ni razumevanja među ovim narodima pre 1941, pre 1937, pre AVNOJ-a, pre Josipa Broza – besmisleno je. Čak je i Marks rekao: »Samo za primitivce istorija počinje od onoga dana kada su se oni sami rodili.«

● Ako sam vas dobro shvatio, Josip Broz Tito u vašoj vrijednosnoj interpretaciji uopće ne predstavlja ličnost od prvorazrednoga historijskog značaja ni kao predvodnik jugoslavenske socijalističke revolucije. Gdje su vam argumenti za tu tvrdnju?

DRAŠKOVIĆ: Jeste, u te nebeske zasluge pripisuje se Josipu Brozu i to da je bio voda socijalističke revolucije. To je tačno, ali posle svega što smo doživeli i što danas doživljavamo i preživljavamo, sa sadašnjim iskustvom i, rekao bih, mentalnim otrežnjenjem manje ili više svih nas, Jugoslavena, ne znam koliko mi uopšte smemo da se đičimo tom revolucijom. Vidite, ta prva, »nenarodna«, »nazadna«, »diktatorska«, »velikosrpska« Jugoslavija bila je parlamentarna monarhija, civilizacijski uklopljena u ondašnju Evropu. Iz te Jugoslavije nije bilo gastarbajterskih kolona u beli svet. Iz te Jugoslavije nije se bežalo trbuhom za kruhom. U toj Jugoslaviji nije se u restoranu jedna cena večere plaćala kad poručite jelo, a druga kad ga završite – a mi se tome danu približavamo. Dinar Kraljevine Jugoslavije bio je jači od švajcarskog franka i s tom nacionalnom valutom u džepu mogli ste ići bilo gde po svetu. Ondašnja Jugoslavija bila je jedna od zemalja s najstabilnijom privredom. A tvrditi kako smo 1939. imali toliko automobila, a danas ih imamo toliko, i to pripisivati socijalističkoj revoluciji – besmisleno je. Pa valjda bismo imali više automobila i bez revolucije samim tim što je proteklo toliko godina! Valjda bi i ondašnja Jugoslavija napredovala; ne valjda, nego, mislim, mnogo brže i bolje od ove danas. Dakle, činom socijalističke

revolucije dobili smo drugu Jugoslaviju, koja je od svoga nastanka totalitarna partijska država boljševičkog tipa, sa jednom strankom na vlasti i samo jednim dopuštenim mišljenjem. Manjina podobnih – sad će tome pola veka – usrećuje većinu nepodobnog naroda, na taj način što vladajuća stranka bespogovorno sprovodi volju svojih samoizabranih vođa, koji drže uzde ne samo partijske, već i državne, zakonodavne, sudske, izvršne, ekonomske i svekolike vlasti. Druga Jugoslavija prohodala je u kolu sa režimima staljinske despotije i nakon nadonosnog raskola sa njima premestila se u kolo »demokratskih« režima Sukarna, Mobutua, Seku Turea, Selasija, Gadafija, Homeinija... Mi smo se *af-ri-ka-ni-zo-va-li* za poslednjih dvadesetak-tridesetak godina! Prva Jugoslavija započela je kao unitarna država, a već pri svome kraju, stvaranjem Hrvatske Banovine, imala je obrise federacije. Druga Jugoslavija započela je kao federacija, a dovršena, za Brozova života, kao konfederacija, u kojoj su svi, sem Srba, dobili svoje nacionalne države. Najkraće, prva Jugoslavija bila je u Evropi i bila je naglašeno prohrvatska, a druga je u Africi i prenaglašeno je antisrpska. Srbi su dva puta, najviše od svih u ovoj zemlji, izginuli za ideju i san o Jugoslaviji, u kojoj ćemo živeti demokratski i biti u njoj svi ravnopravni. Izginuli su, na žalost, za ono što prva Jugoslavija nije bila i za ono što druga Jugoslavija pogotovo nije. Znate, sa mnom je u Beogradu studirao momak čiji je otac pre rata kao sudija u sporu između jednog seljaka i kralja Aleksandra presudio protiv Njegova Veličanstva i kralj je tome seljaku morao da vrati parče zemlje, što ga je bio zauzeo. Ja ne znam nijednoga sudiju posle rata koji je tako nešto mogao da učini, jer, naprosto, ko je posle rata mogao da se usudi da sudi Josipu Brozu? U bilo kojoj stvari: građanskoj, krivičnoj itd. I ako mi sada uporedimo kakve smo civlizacijske vrednosti revolucijom uništili i šta smo sve zauzvrat dobili, moram da kažem da sva poređenja idu na štetu druge Jugoslavije!

● Opisali ste staru, kraljevsku Jugoslaviju kao da su u njoj tekli samo med i mlijeko i kao da je ona bila savršena, bespogovorno uređena i bogomdana zajednica svih naših naroda.

DRAŠKOVIĆ: Rekao sam da *nije*! Možemo mi dugo da pričamo o Kraljevini Jugoslaviji i naći ćemo i u njoj mnogo toga što...

● No, uza sve ograde, ona je, rekoste, bila neuporedivo bolje organizirana od današnje Jugoslavije.

DRAŠKOVIĆ: U svakom slučaju.

● U drugim dijelovima Jugoslavije, a dosad sam mislio da je tako i u Srbiji, stara Jugoslavija često se naziva tamnicom naroda. Kako branite tezu Kraljevini Jugoslaviji kao *prohrvatskoj* državi – osim ukoliko baš sve ne želite preokrenuti naglavce?

DRAŠKOVIĆ: Srbi su na most ujedinjenja 1918. zakoračili raskopčane duše, raširenih ruku i u sirotinjskim opancima, punim svoje krvi, prosute u slavu tog srećnog zagrljaja i sretanja sa braćom. U času zagrljaja poskidali smo svoje kape, pokidali znamenja sa svojih pobedničkih zastava, poskidali međe sa svojih njiva (mislim na nacionalne teritorije!) i sve to, zajedno sa svojim državama, Srbijom i Crnom Gorom, zakovali u mrtvački sanduk i sa mosta ujedinjenja bacili u vodu. Nismo želeli da se pred braćom, koja ne imadoše ničeg od svega toga, ni država ni pukova ni zastava pobedničkih, zorimo i gordimo. Slavili smo svoju veliku žrtvu i ljutili se na predsednika francuske vlade Žorža Klemansoa što umesto čestitke Kralju u Beograd šalje neku vrstu saučešća. Samo retki Srbi tada naslućuju da je reč o fatalnom ujedinjenju sa svim zlodusima poražene turske i austrougarske imperije. Oko 20.000 hrvatskih, slovenačkih i muslimanskih oficira i podoficira, koji su se od 1914. do 1918. u sastavu austrougarske vojske tukli protiv Srba i Srbije, kralj Aleksandar odmah po okončanju vojne unapređuje za po jedan ili dva čina i otvara im širom vrata novostvorene jugoslovenske armije! Uz rizik novog srpskog krvarenja, on oduzima od svoje ratne saveznice Italije Londonskim ugovorom od 1915. njoj obećane hrvatske i slovenačke teritorije. Hrvatima, Muslimanima i Arnautima oprašta sve nad Srbima počinjene ratne zločine. Rimskoj crkvi garantuje privilegije kakve nije imala ni u doba vladavine katoličke Austrije. U Hrvatsku i u Sloveniju usmerava lavovski deo bankovnog kapitala i novac za izgradnju vitalnih objekata državne ekonomije. U novoj vojsci nema mesta za vojvodu Stepu i vojvodu Mišića, a kovčeg sa posmrtnim ostacima vojvode Putnika sve do 1927. čami u Francuskoj u nekom podrumu. Marko Natlačen, koji 1914. radi pesmu »Srbe na vrbe«, postaje banom, a Tugomir Alaupović, koji te iste 1914. blagosivlja hrvatske pukove da vešaju, kolju i siluju po Mačvi, prvi je ministar vera u novoj državi. Solunci i albanski mučenici, gladni i kljasti, prose po Srbiji. Prosi i majka Gavrila Principa, Milunka Savić čisti klozete, a kosti crnogorskog kralja Nikole, dede Aleksandrovog, ne mogu da budu prenete u otadžbinu. Ne mogu trenutno da mu se setim imena i prezimena, ali ban Hrvatske Banovine 1940. godine u inostranstvu posle rata objavljuje jednu knjigu, gde pokazuje da je oko 60 odsto bankovnog kapitala Kraljevine Jugoslavije bilo skoncentrisano u Hrvatskoj. Konačno, u Jugoslaviju ulaze Srbija i Crna Gora kao tada jedino postojeće države, da bismo 1941. godine, izbijanjem drugog svetskog rata, imali samo jednu državu: Hrvatsku, kao Hrvatsku Banovinu, dok Srbije i Crne Gore više nema. Njih je Jugoslavija progutala! Vi znate da je 1918. godine Aleksandar na određen način nacrtao mapu buduće Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske. Kako? Srpska vojska stoji te godine na Drini, a 90 odsto opština u Bosni, u Hercegovini, u Splitu i po Dalmaciji već je bilo donelo proglase svojih narodnih veća o prisajedinjenju Kraljevini Srbiji. Stižu molbe da vojska ude u svoju teritoriju. Međutim, Aleksandar čeka. Šta čeka? Da bi Hrvatsko narodno vijeće u Zagrebu na brzinu, na nekom prostoru, stvorilo kakvu-takvu državu, sa kojom će sada Srbija i Crna Gora da se ujedine. I tako se na brzinu rađa ta nepostojeća država (a pokazaće se i te kako postojeća!). Država Hrvata, Srba i Slovenaca, do Drine i Srema, s kojom će se ujediniti Srbija i Crna Gora u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Aleksandar je 1914. mogao da bira. Insistirali su i molili ga saveznici, Francuzi pre svega, da postupi i da se drži Londonskoga ugovora od 1915. godine. Srbiji su, dakle, bile zagarantovane granice: Papuk, Una, dolina Kupe, do iznad Šibenika. On je, međutim, od toga odstupio! Godine 1921. Italija čak pridobija potporu i podršku ratnih saveznika Srbije, Engleske i Francuske da traži Rijeku od Jugoslavije, a zauzvrat nude se Skadar i severna Albanija. Aleksandar je i to odbio. Stvaranjem Hrvatske Banovine samo se je još eksplicitnije pokazala prohrvatska orijentacija bivše države! Tvrdnje da je ona bila velikosrpska – besmislene su!**

● Ako su Hrvati u staroj Jugoslaviji cijelo vrijeme bili u tako povlaštenom položaju, kako vi sada tvrdite, zašto se onda uopće pristupilo osnivanju Banovine Hrvatske, ako ne, u krajnjoj liniji, usljed ogromnog nezadovoljstva i osjećaja nacionalne neravnopravnosti tog naroda u novostvorenoj državi?

DRAŠKOVIĆ: Smatrate li da su samom činjenicom što je postojao Jasenovac morali postojati i neki razlozi za njegovo postojanje? Vidite, Jugoslavija je 1918. godine bila potrebnija Hrvatima, nego što je bila potrebna Srbima. I prema tome...

● U istoj toj kraljevskoj Jugoslaviji hrvatsko nacionalno pitanje nije bilo riješeno. Povijesno je notorna činjenica da se Hrvati u njoj nisu osjećali kao domaćini u svojoj vlastitoj kući.

DRAŠKOVIĆ: Najmaksimalnije što može biti, Hrvatska je iskoristila novonastale okolnosti 1918. godine posle poraza i raspada Austro-Ugarske. Priklonivši se Jugoslaviji i ušavši u istu državu sa Srbijom, ratnom pobednicom, Hrvatska je izbegla tretman poraženoga u ratu. A bila je poražena! Jugoslavija je 1918. bila najpreča upravo Hrvatima; ona je bila most preko kojega će oni da pređu iz poraženoga tabora u tabor pobednika, most preko koga će iz tabora onih koji su bili dužni da Srbiji plate ratnu odštetu, i imovinsku i onu za zločine počinjene u prvom svetskom ratu nad srpskim narodom, preći u bratski zagrljaj sa Srbima, pri čemu će sve biti zaboravljeno i sve biti oprošteno. Pročitajte malo dokument s Mirovne konferencije u Parizu i uverite se kakve je muke imao kralj Aleksandar zbog toga što se u delegaciji, valjda u svojstvu ministra spoljnih poslova, nalazio Trumbić. Neće Francuzi, neće Englezi s njim da razgovaraju; tretiraju ga kao *po-ra-že-no-ga*! Jugoslavija je, rekoh, ta koja je spasila Hrvate da podnesu konsekvence poraza u prvom svetskom ratu! Da nije bilo toga mosta, granice srpske države kretale bi se danas od Papuka, Kupom i Unom, do iznad Šibenika. Delovi Dalmacije i dalmatinskog otočja, zatim Rijeka, Istra i čitav taj kraj bili bi italijanski, kao što je bilo precizirano Londonskim ugovorom, a da li bi ovaj ostatak mogao da se konstituiše kao samostalna hrvatska država ili bi i dalje bio prirepak Austrije, ja to ne znam. U svakom slučaju, nostalgični jauci za Austro-Ugarskom ne mogu da uvere ikoga ko zna činjenice da su posledice lošeg iskustva sa Jugoslavijom. Ni na jednom bojnom polju, ni za jednim diplomatskim stolom, Hrvati ne bi mogli dobiti ono što su dobili ulaskom sa Srbima u istu državu, niti bi spasili ono što su tim brakom spasili. A kad su spasili, tek tada su pokušali da odvajaju i više od onoga što bi im sledovalo. Činjenice upravo tvrdoglavo pokazuju da su Hrvati samo ušićarili od Jugoslavije, a da je od Jugoslavije, i od prve i od druge, jedinu štetu pretrpeo srpski narod. I Srbi su danas jako nezadovoljni ovom Jugoslavijom, ali zbog toga sigurno neće nikada uzvratiti Jasenovcem ili Jadovnom.**

● Vi neprekidno govorite o pobjedničkim i poraženim narodima poslije prvog svjetskog rata...

DRAŠKOVIĆ: I nakon drugog svetskog rata! Hrvati su zahvaljujući ulasku u Jugoslaviju 1945. godine ponovo bili spašeni! Opet su se prebacili preko brvna iz poraženoga u pobednički tabor!

● Oni su, po vama, izgubili drugi svjetski rat?

DRAŠKOVIĆ: Nezavisna Država Hrvatska bila je država. Njeni pukovi tukli su se čak i kod Staljingrada. I to je jedina fašistička tvorevina u Evropi koja je iz svog ratnog poraza umarširala u svoju najveću pobedu. Za sve vreme postojanja te Austro-Ugarske, koje se, rekoste, Hrvati sada nostalgično sećaju, postojale su samo Slovenija, Hrvatska i Dalmacija. Godine 1945, ponovnim prebacivanjem u pobednički tabor, svojevrsnim švercovanjem, reprizom 1918, Hrvati izbegavaju odgovornost za genocid nad Srbima, izbegavaju tretman apsolutno poražene države u drugom svetskom ratu i dobijaju Dalmaciju sa gotovo celokupnom jadranskom obalom i otocima te srpsku Baranju. Nemojte mi reći da svi Hrvati nisu bili ustaše, jer ja ću vam odmah odgovoriti da je to tačno, ali je tačno i to da su sve ustaše bili Hrvati! I nemojte mi reći da je za vreme rata među Hrvatima bilo jako rasprostranjeno antiustaško i antifašističko rapsoloženje. Opet ću vam dati za pravo i uzvratiti da je to isto raspoloženje, antinacističko i antifašističko, postojalo, ništa manje, i u Nemačkoj, pa je ipak posleratna Nemačka morala da podnese nešto drukčiju sudbinu od Hrvatske. Ko je kažnjen 1945. godine? Opet su kažnjeni srpski narod i Srbija: upravo oni koji su pobedili u tome ratu. Jer je, ne zaboravite, sve do 1944. godine 90 odsto ljudstva u partizanima bilo srpske nacionalnosti, i to se ne može osporiti. Može se osporavati falsifikatima i govoriti koliko je partizana bilo na području Nezavisne Države Hrvatske i nazivati te jedinice »Prva hrvatska brigada«, »Druga hrvatska brigada«, »Prvi hrvatski korpus«, »Drugi hrvatski korpus«, ali kad se malo pročačka po nacionalnom sastavu tih »hrvatskih« brigada i korpusa, doći će se do podataka da su one, iako im je Broz dao hrvatska imena, bile 90 odsto sastavljene od Srba.**

● Htio sam vas, naime, pitati nije li danas, nakon tolike vremenske distance i poslije svega što se u međuvremenu dogodilo, u najmanju ruku neumjesno govoriti o pobjedničkim i poraženim jugoslavenskim narodima? Kao da se u drugom svjetskom ratu nisu borili i partizani, u sastavu narodnooslobodilačke vojske, i kao da ta vojska nije bila sastavljena i od Srba i od Hrvata i od svih drugih naših naroda zajedno. U tome ratu sve su nacionalne različitosti o kojima govorite bile podignute na jedan znatno viši stupanj, upravo u zajedničkoj borbi protiv zajedničkog okupatora?

DRAŠKOVIĆ: Vi kao da niste pratili moj odgovor! Tačno je da je u partizanima bilo i Srba i Hrvata i Slovenaca i Makedonaca i Arnauta i Mađara. Ali, kad izađe podatak da su iz Vojvodine u partizanima do 1943. godine bila valjda trojica Mađara, da je do 1943. ili 1944. godine sa Kosova i Metohije otišlo u partizane valjda tridesetak ili četrdesetak Šiptara i ako znamo da je na području tadašnje takozvane Nezavisne Države Hrvatske, ponavljam, 90 odsto boraca bilo srpske nacionalnosti, onda ćemo doći do podataka koji govore suprotno od onoga što želite da kažete: da smo se svi skupa borili. Svi skupa stradali smo i u Jasenovcu, bilo je i u Jasenovcu Hrvata i Slovenaca, bilo je i Muslimana, ali je činjenica da je to bio logor u kojem je pre svega činjen i počinjen genocid nad Srbima, Jevrejima i Ciganima, i da su ove tri nacionalne skupine tamo stradale zbog zloči-

na rođenja, što su rođeni kao Srbi, Cigani i Jevreji, a da su Hrvati, Muslimani i ostali tamo ubijani zbog toga što se nisu slagali s ustaškim režimom, što su ustajali protiv genocida i, najkraće, što su bili čestiti ljudi. Te dve stvari ne smeju se brkati.

● **Već gotovo sat vremena bavimo se međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji, u prvome redu odnosima između Hrvata i Srba. Razgovor se nekako spontano prebacio na drugi predmet, koji u početku nismo bili eksplicirali. Nije li, pitam se, i to dokazom da u pozadini recentnih napada na Tita leže ambicije za uspostavljanjem radikalno drukčijeg tipa međunacionalnih odnosa u našoj zemlji, suprostavljenoga današnjem modelu, što ga još uvijek simboliziramo Titovim imenom? Nisu li postojeći unutrašnji odnosi u Jugoslaviji krajnji i konačni cilj svake ili gotovo svake antititoističke platforme?**

DRAŠKOVIĆ: Delimično. Samo delimično, jer čak i da su nacionalni odnosi unutar Jugoslavije bili najidealnije rešeni, razdoblju Titove vladavine mogli bi se i moraju se uputiti prigovori zbog toga što je Jugoslavija, kao što sam već rekao, bila partijsko-policijska država, umesto da bude parlamentarna i demokratska, te je isključena i udaljena od civilizacijskih tokova Evrope na taj način što je afrikanizovana. To nema nikakve veze sa nacionalnom politikom, već sa boljševičkom vizijom sveta i čoveka. A šta taj boljševizam predstavlja i dokle je doveo ne samo Rusiju nego svaku državu u kojoj je došao na vlast, o tome je izlišno govoriti.

● **Šta za vas uopće znači riječ *titoizam*?**

DRAŠKOVIĆ: Najkraće, to je jugoslovenska verzija boljševizma. Godine 1948. nije došlo do raskola i raskida Tita sa Staljinom, nego Staljina sa Titom. Naime, prvi se tu džilatnuo, odbivši zagrljaj, Staljin, a ne Broz. Na Petom kongresu čak, koji slovi kao kongres našega raskola i raskida sa staljinizmom, Broz je svoj govor završio povikom: »Da živi veliki vođa međunarodnog proletarijata drug Staljin!« Posle Petoga kongresa, kada smo »definitivno« raskinuli sa Staljinom, uvode se seljačke radne zadruge, kao kolhozi kod Rusa, i još mnoge boljševičke besmislice pomoću kojih Broz pokušava da dokaže Staljinu da nije skrenuo sa boljševičkog puta. Šta je u stvari godina 1948? U krajnjem ishodištu, to je protestantizacija boljševizma. Do 1948. postoji jedan bog, jedan nesumnjivi autoritet i centar, a to su Staljin i Kremlj. Posle 1948. premestili smo samo Boga iz Kremlja u Beograd i od tada počinje apsolutni kult Josipa Broza. Šta je Goli otok nego Arhipelag Gulag? Staljinizam je ovde uništavan najstaljinističkijim metodama. To nije bio razračun sa staljinizmom: bio je to samo razračun sa Staljinom i centrom. A svi metodi i vlasti i kulta i policijsko-partijske države pomereni su iz Kremlja u novi centar, u naš Beograd. Odnosno, na Brione.

● **Prema profesoru Ljubomiru Tadiću – citiram rečenicu iz njegova nedavnog intervjua »Startu« – titoizam je »jedan reformisani boljševički sistem vlasti, što znači da nijedna od bitnih boljševičkih komponenata vlasti nije bila dovedena u pitanje«; to je »sistem u kojem postoji nepogrešivo vodstvo i autoritet koji nitko nije smeo dovesti u pitanje, a da se ne izloži velikim pritiscima«. Slažete li se s tom definicijom profesora Tadića?**

DRAŠKOVIĆ: Upravo tako.

● **Ne bi li se takav tip vlasti koji pokušavate denuncirati, sa svim svojim prepoznatljivim osobinama kao što su karizmatizam, neprikosnoveno liderstvo i nepogrešivi autoritet, mogao pripisati još kojem političaru i državniku iz, recimo, novije povijesti Jugoslavije?**

DRAŠKOVIĆ: Takve ličnosti u Jugoslaviji još video nisam. Hoću da kažem: ne posle rata.

● **Zašto ste, kad ste maločas preispitivali međunacionalne odnose u staroj Jugoslaviji, spominjali samo Srbe, Hrvate i Slovence, a ne, recimo, i Crnogorce, Makedonce i Muslimane? Zar oni po vama ne postoje?**

DRAŠKOVIĆ: Tih nacija u *Kraljevini* Jugoslaviji, kao što znate, nije bilo. Crnogorci su kao *nesrbi* prvi put spomenuti 1941. godine u jednom specijalnom ukazu poglavnika Nezavisne Države Hrvatske Ante Pavelića, na osnovu kojega su onim Srbima koji bi se izjasnili kao Crnogorci, a ne Srbi, garantovala sva prava koja Nezavisna Država Hrvatska poklanja i garantuje građanima prijateljskih nacija i njoj prijateljskih država. Čak se ni crnogorski komunistički kadrovi u Kominterni nisu pre rata izjašnjavali drukčije nego kao Srbi. Dakle, prvi je Ante Pavelić došao na tu sjajnu zamisao da od srpske Sparte napravi nesprsku zemlju, što je sticajem okolnosti potvrđeno i odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a u Jajcu. S druge strane, u odnos prema Makedoncima ja ovom prilikom ne želim da ulazim; tu bi se dalo dugo i dugo pričati. U svakom slučaju, držim da je čovek po nacionalnom opredeljenju ono kako se on oseća. Čoveku mora biti garantovana sloboda da bira svoju naciju, kao što bira veru, devojku, zaposlenje, političko ubeđenje i da ne nabrajam dalje. Šta je nacija i gde je njen koren: u njenom etnosu, u kulturi, u tradiciji, u jeziku ili možda samo u verskoj pripadnosti – to je veliko pitanje. Odgovori na nj nisu ipak u stručnoj nadležnosti jednog književnika i jedino što mi preostaje, kad spomenuste muslimansku naciju, to je da ja vama postavim nekoliko, makar i retoričkih, pitanja, prosto da se svi zamislimo nad odgovorima. Zašto su u avnojevskoj i titovskoj Jugoslaviji poislamljeni Šiptari priznati za Šiptare, poislamljeni Makedonci za Makedonce, poislamljeni Cigani za Cigane, dok su u Muslimane sa nacionalnim predznakom i velikom slovom »M« promovisani jedino muhamedanci srpskohrvatskog jezika, tradicije i korena? Zašto se tek dvadeset i kusur godina posle zasedanja u Jajcu jugoslovenskom grbu dodaje i šesta buktinja? Ako su pod istim uslovima pradeda Mahmuta Bakalija i Meše Selimovića primili islam, zašto Mahmut Bakali ostaje Šiptar muslimanske veroispovesti, a Meša Selimović ne sme da bude Srbin muslimanske veroispovesti? Zašto je u ateističkoj Jugoslaviji podignuto više džamija nego u čitavom 19. veku, kad je islam vladao našim krajevima? Zašto ta ista Jugoslavija u isto vreme i na istom prostoru nije obnovila ni trećinu u ratu spaljenih srpskih crkava? Zašto su konačno Crnogorci koji ispovedaju islam po nacionalnosti Muslimani, Crnogorci koji ispovedaju rimokatolicizam po nacionalnosti Hrvati, dok su jedino pravoslavni Crnogorci, čija je crkva srpska, čija je zemlja srpska, čija je istorija srpska, čiji je jezik srpski, čija je kapa srpska, zašto su jedino oni proglašeni za posebnu naciju? Eto, to su ta pitanja iz kojih, nadam se, proizlaze i odgovori.

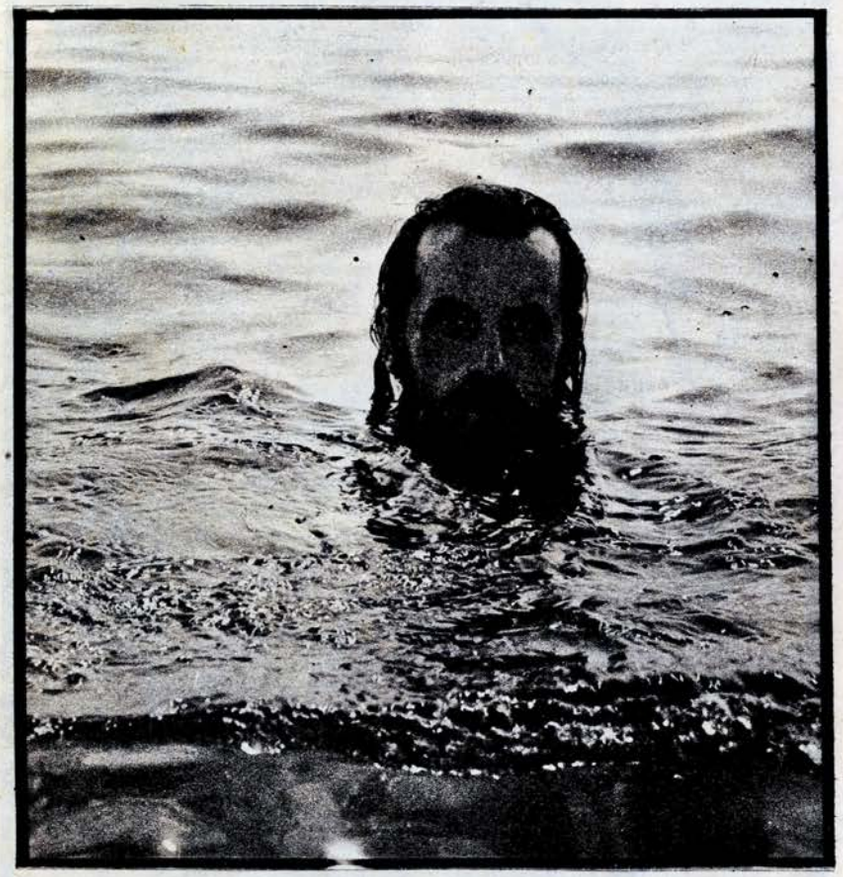
● **Uredno ću ih zabilježiti pa neka na njih pokuša odgovoriti netko od mojih budućih sugovornika muslimanske nacionalnosti. Iz dosadašnjeg dijela našega razgovora nedvojbeno je jasno kako po vašem osobnom mišljenju nacionalno pitanje u Titovoj Jugoslaviji nije riješeno na zadovoljavajući način, jer je riješeno na štetu Srba, koji se u takvoj Jugoslaviji osjećaju obespravljenima i ponižena, svakako neravnopravnima spram ostalih naših naroda, što mislite, ako ste već uvjereni da je Josip Broz Tito unazadio i prevario Srbiju, je li to on učinio svjesno, dakle s namjerom?**

DRAŠKOVIĆ: Svesno, kako bi drukčije, sem ako nije vladao u nesvesnom stanju. Neosporna je činjenica da je Srbija u takozvanoj titovskoj Jugoslaviji obogaljena, raskomadana, a Ustavom od 1974. praktično i ukinuta. Neosporna je činjenica da je u toj, titovskoj Jugoslaviji srpski narod u celini izložen gruboj denacionalizaciji, nacionalnoj amneziji, proterivanju i iseljavanju u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Metohiji, u Makedoniji, praktično svuda gde je živeo u Jugoslaviji, i da je za doba te iste, titovske, Jugoslavije postradao i u susednim državama, u Rumuniji i Enver Hodžinoj Albaniji, a da iz Beograda nikada nije upućena, ako ništa drugo, makar protestna depeša, iako smo nekoliko puta do pucanja dovodili međudržavne odnose sa Italijom i Austrijom zbog položaja hrvatske i slovenačke manjine u tim zemljama. To se sve događalo u doba kada je Jugoslavijom neprikosnoveno vladao Josip Broz. Josipa Broza decenijama vaspitava Kominterna. U Kominterni, pak, glavnu reč vode komunisti nacija poraženih u prvom svetskom ratu: Nemci, Austrijanci, Mađari, Hrvati, Bugari... Oni već 1923. donose odluku o razbijanju versajske Jugoslavije, koja je po njima, citiram, »nakazno dete francuske i srpske buržoazije«. Kominterna je za boljševičku Evropu i nove granice. Austrijancima obećava Tirol, Nemcima Alzas i Loren, Mađarima deo Rumunije, a Jugoslaviji je određena najgora sudbina: da nestane. Država je položena na poslužavnik, ali tako da surovo bude kažnjena Srbija, ratna pobednica, i da se razdele njene nacionalne teritorije: žitnica Vojvodina Mađarskoj, Makedonija Bugarskoj, Dalmacija i delovi Bosne Hrvatskoj, a Kosovo Albaniji. Komunistička partija Jugoslavije podržava takve podele i bori se za njih. Svi srpski delegati u Kominterni, koji su odbili da se zavere protiv srpskog naroda, nestali su u Staljinovim gulazima. Pogledajte samo kako dosledno Komunistička partija Jugoslavije sledi odluku Kominterne! Oktobra 1928. održan je u Drezdenu Četvrti kongres KPJ, na kojem se delegati jugoslovenskih komunista decidirano zalažu za prisajedinjenje Kosova i Metohije Albaniji. Za njih je Jugoslavija obična imperijalistička tvorevina, velikosrpska država koju jednostavno treba srušiti. U rezoluciji Drezdenskoga kongresa kaže se, između ostaloga, da su pobednički imperijalisti Antante (to sada govore poraženi komunisti!) priklonili Jugoslaviji, citiram, »znatna albanska, bugarska i mađarska područja«. Srpskim komunistima naloženo je da drugim narodima i nacionalnim manjinama, Arbanasima, Mađarima, Bugarima i ostalima, priznaju, citiram, »pravo na otpor i oružani ustanak i da im u sprovođenju tog nauma ukazuju sistematsku pomoć«. Poznato je da 1933/34. Komunistička partija Jugoslavije otvoreno podržava pokret hrvatskih ustaša solidarišući se sa njihovom oružanom pobunom na Velebitu. Poznato je da je 1934. u sremskomitrovičkoj kazamati sklopljen monstruozni sporazum između komunista i ustaša, koji u ime komunista potpisuje Moša Pijade, a ispred ustaša Mile Budak, a u kojem doslovce stoji da će se hrvatske ustaše i jugoslovenski komunisti boriti za, citiram, »uništenje na Balkanu svega što je srpsko i pravoslavno«. Manje ili više isti stav prema teritorijalnom integritetu srpskoga naroda u Jugoslaviji, kao državnoj zajednici, imala je i Četvrta zemaljska konferencija KPJ, održana u Ljubljanidecembra 1934. godine. Za nju je Jugoslavija bila versajska tvorevina, čije uspostavljanje nije bilo ništa drugo nego, citiram, »okupacija Hrvatske, Dalmacije, Slovenije, Crne Gore, Makedonije, Kosova te Bosne i Hercegovine od strane srpskih trupa«, iz čega je proizašao zahtev, citiram, »za progonom srpskih četnika iz Hrvatske, Dalmacije, Slovenije, Vojvodine, Bosne, Crne Gore, Makedonije i sa Kosova«. Poslednji veliki skup jugoslovenskih komunista, na kojem je utvrđena nacionalna politika KPJ (a s tom politikom ušlo se u drugi svetski rat!), bila je ta »povijesna« Peta zemaljska konferencija KPJ u Zagrebu, čije je osnovne odluke sastavio lično Josip Broz. U rezoluciji Pete zemaljske konferencije stoji poziv – citat – »za slobodu i ravnopravnost arnautskih manjina na Kosovu, Metohiji i Sandžaku« i jasno se zahteva – citat – »protjerivanje svih onih koloniziranih, odnosno srpskih elemenata pomoću kojih srpska buržoazija ugnjetava makedonski, arnautski i druge narode«. U proglasu Drugog zasedanja AVNOJ-a narodima Jugoslavije od 30. novembra 1943. godine već se na početku kao veliki plod i rezultat dotadašnje revolucionarne i oslobodilačke borbe partizanskih jedinica ističe »uspešno slamanje kičme velikosrpskoj hegemoniji«. Molim vas, ne samo da je to licemerno, nego je i monstruozno! Već 1943. godine bilo je s onu stranu Drine potučeno i likvidirano od strane ustaša najmanje 700.000 Srba. S onu stranu Drine teče u potocima srpska krv, a AVNOJ ističe kao svoju veliku zaslugu »uspešno slamanje kičme velikosrpskoj hegemoniji«! U istoj poruci AVNOJ-a narodima Jugoslavije govori se o junačkoj i slobodoljubivoj deci – obratite pažnju koje se sve države, pokrajine, šta li, tu pominju! – »Srbije i Hrvatske, Slovenije i Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Makedonije, Vojvodine i Sandžaka«. Ako je pre rata u dokumentima KPJ i slovio naziv *Hrvatska i Dalmacija*, u AVNOJ-u toga višenema. Hrvatska je već dobila Dalmaciju, Dalmacija je već postala Hrvatska. Pa pogledajte samo, u tom se dokumentu pominje Srbija, ali pominju se zasebno, mimo Srbije, i Crna Gora, Bosna, Hercegovina, Makedonija, Vojvodina, Sandžak, a o Kosovu i Metohiji ni jedne jedine reči! U nacrtu Deklaracije o osnovnim pravima nacija i građana Demokratske Federativne Jugoslavije izričito se predviđa da će »narod Vojvodine i Sandžaka imati punu slobodu da sam odluči o svom odnosu i položaju u federaciji«. Zašto se ni u tom nacrtu uopće ne pominju Kosovo i Metohija i zašto Kosovo i Metohija nisu bili predstavljeni u AVNOJ-u? Izgleda zbog toga što je to područje bilo obećano Albaniji i što se de facto smatralo interesnom zonom Enver Hodžinih revolucionara. Vlast na čijem je vrhu piramide stajao Josip Broz, nedodirljiv, svemoćan i neprikosnoven, na najsvetijem području srpskoga naroda sistematično je stvarala i stvorila albansku državu. Danas na Balkanu – to sam i rekao u onoj TV-emisiji – postoje dve albanske države, jedna Envera Hodže i jedna Josipa

Broza. Ali, moram na kraju još nešto da kažem. Izneću svoj lični stav. Mišljenje istoričara ne zanima me, jer smatram da njihova ćutnja nije posledica nedostatka dokaza, nego kukavičluka i oportunizma. Svojevremeno je i u novinama bila pokrenuta kampanja oko toga zašto partizani u toku rata nikada ne pokušaše da napadnu logor Jasenovac. Odgovarano je da je to bilo nemoguće, da je logor bio izuzetno čuvan, da se na močvarnom području teško bilo spustiti niz Savu, da bi gubici bili ogromni, a učinak nikakav. Recimo da je to tako. Zanemarimo svedočenje Ćanice Opačića, koji je svoju pesmu »Jasenovac« posvetio jednome događaju u toku 1943, kada je njegov komandant insistirao da se ta fabrika smrti napadne te je nakon toga misteriozno poginuo. Recimo da se tada zaista nije moglo, ali je barem postojala namera. Međutim, ja postavljam sledeće pitanje: zašto Jasenovac nije napadnut 1944. godine? Beograd je oslobođen 20. oktobra 1944. i toga dana ušle su u naš glavni grad trupe tada najmoćnije armije u Evropi, želeći da njihov valjak pređe preko Slavonije i Zagreba prema Beču, ali su skrenute prema Mađarskoj, uz obrazloženje da mi možemo sami da oslobodimo svoju zemlju. No, i bez obzira na to što su Rusi tako skrenuli prema Mađarskoj, partizanske snage raspolagale su i avijacijom i tenkovima i bile su apsolutno u stanju da oslobode Jasenovac. Međutim, šta se dešava? Od 20. oktobra 1944. godine Jasenovac radi sve do 26. aprila 1945. godine! Šest meseci nakon oslobođenja Beograda on neprekidno guta žrtve! I mislim, a to je upravo moj lični stav: onaj ko je tada komandovao partizanskom vojskom i nije pohitao da oslobodi Jasenovac, odgovoran je za svaku glavu palu za tih šest meseci u Jasenovcu! A u tom istom periodu jake partizanske snage imaju prešnijega posla pa po Lijevče-polju, po Bosni, po padinama Vučeva i Zelengore, likvidiraju četničke snage koje se povlače prema zapadnim granicama zemlje. Na Lijevčepolju, čak, uz prećutno ili slučajno sadejstvo sa ustaškim i nemačkim snagama!

● Tako je, velite, bilo u drugom svjetskom ratu, ali što će biti sutra s ovom našom zemljom, čiji ste eventualni raspad u skoroj budućnosti nedavno, u »Književnim novinama«, prokomentirali svojevrsnom prijetnjom Hrvatima neka se ne zanose iluzijama da će u slučaju podjele Jugoslavije opstati postojeće, avnojske ili titovske, granice između SR Hrvatske i SR Srbije?

DRAŠKOVIĆ: Da, to sam napisao još pre tri-četiri godine u pismu upućenom zagrebačkom »Vjesniku«, koje, naravno, nikada nije bilo objavljeno. Napisao sam da u slučaju raspada Jugoslavije, što ne bih želeo da se dogodi, granice Srbije ne bi bile krojene ni prema avnojevskim niti prema brionskim ili ne znam kojim makazama. Te, zapadne, granice Srbije odredio je Ante Pavelić, tamo gde su se nalazili srpski konc-logori, srpska najveća stratišta i srpske spaljene crkve i sela. Tamo gde je tekla srpska krv sa ustaškog noža, tamo su zapadne granice Srbije! Po mome mišljenju, u slučaju raspada Jugoslavije, zapadne granice Srbije morale bi da budu određene prema principima prirodnoga i istorijskoga prava, i to prema etničkoj mapi koja je važila na dan 6. aprila 1941. godine. Zašto baš tada? Zato što su hrvatske i muslimanske ustaše za vreme drugog svetskog rata počinile u tim krajevima genocid nad Srbima, pa iz tog *magnum crimena* Hrvati ne mogu ni danas niti ikada više u budućnosti izvući bilo kakvu državnu korist za sebe. U slučaju raspada Jugoslavije glasali bi Jasenovac, Jadovno, Glina, sve hercegovačke i ličke i kordunaške jame. I ne samo oni, nego i svo njihovo nerođeno potomstvo, koje je također uništeno u tim logorima. Ovako čvrst stav zauzimam i zbog toga da bih mnoge srbofobe i srbožđere s onu stranu Drine opomenuo na razum i da bih ih odljubio od ustaške ideje o Hrvatskoj od Subotice do Kotora. Dok postoji Jugoslavija, ne postavlja se problem gde su zapadne i istočne granice ni Hrvatske ni Srbije ni Bosne ni Crne Gore ni Makedonije. Znam da bi te deobe bile stravične. Etnička mapa Bosne, Hercegovine, Banije, Like, Slavonije i Korduna izgleda kao koža leoparda. Srpski, hrvatski i muslimanski živalj tu je izmešan. Selo do sela, kuća do kuće, zaseok do zaseoka; ko će to i kakvim makazama pravilno podeliti? I zašto, konačno, deliti? Ali, ako neko

toliko žudi za Austro-Ugarskom i ako neko toliko prizdire od zajedničkoga života sa Srbima, onda mora da se zamisli nad činjenicom kako će da podeli i ne sme da računa sa mapama pravljenim u Jajcu i na Brionima, bez ičije saglasnosti. Čiju su saglasnost imali mapokrojači u Jajcu ili na Brionima, kada su ovako iskasapili Srbiju i njen nacionalni teritorij?

● Jugoslavija koju vi sad krojite teško da može postojati, ali u slučaju njena opstanka, u što, kako kažete, ipak vjerujete, kakav program predlažete jugoslavenskim narodima, pa da svi oni, ako je to uopće moguće iz vašeg scenarija, budu zadovoljni, uključujući prije svih srpski narod, za koji smatrate da je još uvijek u neravnopravnom položaju? Drugim riječima, kakva je vaša alternativa titovskoj koncepciji uređenja unutrašnjih odnosa u Jugoslaviji?

DRAŠKOVIĆ: Mimo svega onoga što sam već rekao 4. marta o. g. na vanrednoj skupštini Udruženja književnika Srbije – da naša zemlja mora biti parlamentarna, demokratska, višepartijska, a to znači *detitoizirana*, jer svega toga nema dok smo odani svetim zavetima Josipa Broza – neophodno je obezbediti jedinstvo duhovnog i kulturnog srpskog prostora, a naravno i hrvatskog, i slovenačkog, u okviru Jugoslavije. Narodu koji je nastradao u titovskoj Jugoslaviji, srpskome narodu, neophodno je povratiti revolucijom i posle revolucije oteta nacionalna prava u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji – a naročito u Hrvatskoj. Srbi u Hrvatskoj nisu nikakvi stranci, nikakva manjina, i moraju da uživaju sva prava koja imaju i Srbi u Srbiji: prava na svoje nacionalne institucije, pravo na svoje pismo ćirilicu, pravo da budu u najtešnjoj duhovnoj vezi sa svojom matičnom državom Srbijom. Srbe iz Hrvatske niko ne sme proterivati ni denacionalizovati. To također mislim i za Srbe u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji, gde su posle rata nasilno denacionalizovani i gde je došlo do nasilničkoga otimanja srpskih crkava i manastira u toj prestonici srpskoga srednjega veka. Srbi u Hrvatskoj, ukoliko ostanu dve pokrajine u sastavu Srbije, moraju dobiti pravo na autonomiju i moraju imati svoju autonomnu jedinicu. To je moje mišljenje. Što se tiče Bosne i Hercegovine, mislim da bi i tu trebalo stvoriti tri autonomne jedinice: srpsku, muslimansku i hrvatsku. Srbima u Crnoj Gori niko ne sme uskraćivati ni zabranjivati pravo na njihovo nacionalno ime. To je, dakle, jedno rešenje, ono za koje se ja zalažem. Drugo je rešenje unitarne Jugoslavije, u kojoj bi bile izbrisane sve granice. Ono bi možda moglo biti srećno, ali je sticajem istorijskih okolnosti i gorkih iskustava te naših omraza i međusobnih prizdiranja ono verovatno isključeno. No, ponavljam, bilo koje razumno i civilizacijsko rešenje čini mi se nemogućim, ako se pre toga ne izvrši detitoizacija.

● Najkonkretnije – što?

DRAŠKOVIĆ: Detitoizacija je neminovna. To je *conditio sine qua non* Jugoslavije. Jugoslavija odana svetim zavetima i temeljnim principima Josipa Broza niti može u Evropu niti ima šansi da preživi kao država. Što pre to shvatimo, pre ćemo se i sa manje patnji i žrtava izvući iz današnje bede, međusobnih mržnji, bezakonja, jednoumlja i civilizacijske sramote. Smatram da je odmah potrebno ukinuti Zakon o zaštiti imena i dela Josipa Broza. Taj pokojnik više ne sme biti u nadležnosti ni specijalnih zakona ni tužilaštva ni radnih brigada, koje, kao u Bosni i Hercegovini, na ogoljena brda vuku tovare kamenja da uklešu njegovo ime. O Josipu Brozu da se govori i piše slobodno ineka se njegovim zaslugama i krivicama bave istoričari, literatura i sociologija. Pokoljenja dela sude; što je čije, daju svima. Nisu protekle ni dve i po godine od Staljinove smrti, a Hruščov je na Dvadesetom kongresu sovjetske partije skinuo maske sa lica velikog diktatora. A šta je sa maskama Josipa Broza? Ali, već devetu godinu jugoslovenski komunisti niti ne pomišljaju da održe svoj Dvadeseti kongres. Zašto? Kome je to u interesu da čak i zakonima i silom državne prinude održava kult Brozova božanstva i nedodirljivosti? Svaki građanin ove zemlje, po mome mišljenju, mora biti slobodan da ga slavi ili da ga proklinje. Neka istoričari i vojni eksperti slobodno kažu da li su, recimo, Sutjeska i Sremski front velike pobede ili nepotrebne klanice. Da li je rušenje mosta na Neretvi 1943. genijalna varka Vrhovnoga Komandanta ili naopaka naredba, izdata u strahu i panici? Neka stanovnici Užica, Vrbasa, Drvara, Velenja, Podgorice, Mitrovice, Korenice i Velesa slobodno odluče žele li da svi ti gradovi budu Titovi. Neka narod Srbije slobodno kaže želi li i da li je jednoga sata želeo da kao dan svoga ustanka protiv okupatora slavi dan kada je na seoskom vašaru, gde nijednog okupatora nije bilo, Srbin pucao u Srbina. Neka sud slobodno presudi po kojem se to zakonu i pravu Broz 1945. godine preselio u tudu kuću na Dedinju i još testamentom baštu tude kuće odabrao za svoj grob. Zašto nema petokrake na njegovu grobu? I je li on time povredio i ponizio stotine hiljada onih koji su ga pod tom zvezdom pola veka sledili? Detitoizacija je pre svega pravo svih građana Jugoslavije da ospore i oduzmu večni mandat titovskoj, odnosno boljševičkoj partiji i aparatu vlasti, koji su ovako temeljno i svestrano upropastili ovu divnu i bogatu zemlju.

● Kakvi su, po vama, izgledi da se u čitavoj našoj zemlji sve to o čemu govorite doista i ostvari?

DRAŠKOVIĆ: To stalno komunističko pozivanje na nekakve uslove, na trenutke, na okolnosti, to me zaista ne zanima. Ne zanimaju me u principu nikakvi programi spasa, ako oni dolaze od komunista bilo Hrvatske, bilo Slovenije, bilo Srbije. Bilo Makedonije. Ono što me zanima, to je višepartijski parlamentarizam u Jugoslaviji, koji je, smatram, jedini garant demokratije. Lično želim da komunisti konačno odu sa vlasti, kao što se desilo u Poljskoj, a desiće se, izgleda, i u Mađarskoj. Po meni, to je jedino spasonosno rešenje.

● Vrijedi li to i za komuniste u Srbiji, koji još uvijek čvrsto drže vlast?

DRAŠKOVIĆ: Ja govorim o Jugoslaviji, a Srbija je još uvek u sastavu Jugoslavije. ■